

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Культура професійного спілкування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 «Психологія»

За темою: «Історія етичної думки».

м. Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від
25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат
філософських наук, доцент Могільова С.В.

Рецензенти:

Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.

Професор кафедри теоретичної і практичної філософії ім. Й.Б. Шада
ХНУ імені В.Н. Каразіна, доктор філософських наук, професор Прокопенко
В.В.

Лекція № 4.

Тема: Історія етичної думки.

План.

1. Етичні вчення стародавнього світу.
2. Етична думка європейського середньовіччя.
3. Етичні теорії Нового часу.
4. «Категоричний імператив» І. Канта.
5. Деякі етичні концепції XIX - XX ст..

Література.

1. Професійна етика. Василь Бралатан, Любов Гуцаленко, Наталія Здирко. Видавництво : Центр учбової літератури, 2021. – 252 с.
2. Етика ділового спілкування. Тетяна Гриценко, С. Гриценко, Т. Іщенко, Т. Мельничук, Н. Чуприк, Л. Анохіна. Видавництво: Центр навчальної літератури, 2019. - 344 с.
3. Етика ділового спілкування: навч.посібник / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, В.В. Мельник. - Львів: Магнолія 2019. - 312 с.
4. Етика ділового та повсякденного спілкування. Кубрак О. В. Видавництво: Університетська книга, 2023. – 222 с.
5. Комунікація і культура в глобальному світі. Євген Бистрицький, Сергій Пролєєв, Роман Зимовець. Видавництво: Дух і Літера, 2020. – 416 с.

1. Етичні вчення стародавнього світу.**Етичні вчення Давньої Індії.**Соціокультурні передумови староіндійської етики.

Загальним літературним джерелом для культури Давньої Індії були Веди: збірник релігійних текстів, гімнів, ритуальних формул. У зв'язку з цим етична традиція в цілому оформилася як релігійна.

Давньоіндійське суспільство являло собою зразок традиційного суспільства з варноюю (кастовою) соціальною структурою. Оскільки прижиттєва зміна варнового статусу була для індивіда нездійсненна, "вчення про правильне життя" наказувало йому в соціальному плані - ретельне виконання звичаїв і традицій своєї касты, а в духовному - прагнення за межі матеріально-чуттєвої реальності. Реінкарнація (переродження в новому тілі) вважалася способом подолання кастової обмеженості.

Особливості давньоіндійської етики, обумовлені вказаними вище соціокультурними передумовами:

- 1) традиціоналізм, тобто безперервність етичної традиції, збереження протягом століть категоріального апарату і загальної системи світосприйняття;
- 2) релігійний характер переважної більшості етичних навчань;

3) аскетичне життя, тобто утримання від плотських задоволень вважалося найкращим "шляхом правильного життя";

4) неіндивідуалістична ціннісна орієнтація індивіда, згідно з якою завдання особистості - розчинитися в духовній першооснові.

Основні поняття давньоіндійської етичної традиції:

- брахман - духовна першооснова світу;
- майя - матеріальний світ, все тілесне, чуттєве, що представляє собою "велику ілюзію";
- сансара - "колесо перероджень", поняття, що означає ідею посмертного переселення душ, реінкарнацію;
- карма - в етиці: закон справедливого воздаяння, що обумовлює характер реінкарнації;
- нирвана - згасання чуттєвості, забуття Майї, позбавлення від сансари, припинення перероджень і злиття з брахманом, "вище блаженство".

Основні вчення в етиці Стародавньої Індії.

Буддизм.

Етична доктрина буддизму базується на "чотирьох благородних істинах":

- 1) життя є зло і страждання;
- 2) причиною страждань є наші бажання і жага життя;
- 3) щоб позбутися страждань, треба позбутися бажань;
- 4) до позбавлення від бажань веде "восьмеричний шлях порятунку", який вже на першій ступені передбачає: утримання від брехні, від заподіяння зла живому, від злодійства, від плотських задоволень, егоїстичних мотивів і концентрації на власній особистості.

Буддизм ні передбачає жорсткого аскетизму, вважаючи за краще "серединний шлях".

Джайнізм відрізнявся надзвичайним фанатизмом у виконанні аскетичних приписів. Передбачалося буквально слідувати вимозі "не завдавати зло живому", не тільки уникати чуттєвих насолод, але і постійно виснажувати тіло аскетичними вправами з метою розірвати будь-який зв'язок з матеріальною дійсністю.

Йога зробила акцент на психофізичних методах очищення душі з метою досягнення повного самоконтролю. На першому ступені йоги передбачалася реалізація 5 принципів: ненасильства, правдивості, цнотливості, заборони на злодійство і власність. Другий рівень самовдосконалення вимагав виконання 5 правил: чистоти, задоволеності, аскетизму, вивчення Вед і відданості Богу.

Етичні вчення Стародавнього Китаю.

Соціокультурні передумови старокитайської етики.

Базовий текст старокитайської культури - "Книга змін" ("І-цзін"), згідно з якою Всесвіт ґрунтується на двох рівноправних першоосновах (ян та інь), які поєднуються різними способами, утворюючи 64 комбінації станів світу. В результаті китайська традиція тяжіла не до визначення мінімуму етичних принципів, а до створення різноманітних конкретних рекомендацій на всі випадки життя.

В Стародавньому Китаї держава сформувалася рано і являла собою бюрократичну піраміду з чиновників, сама приналежність до якої надавала індивіду моральний статус. Придбання та підвищення соціального (і морального) статусу людини було можливо завдяки здачі державних іспитів. Таким чином, вихідці з нижчих верств суспільства отримували потенційну можливість для соціального і духовного просування. Закономірно, що "правильний шлях життя" в цій традиції асоціювався з придбанням соціальних знань і соціальними успіхами індивіда.

Особливості старокитайської етики:

- 1) надзвичайне шанування традиції і повага до старших як головні моральні заповіді;
- 2) етика являє собою не систему теоретичних принципів, а набір конкретних рецептів поведінки, оформлених в ритуалі;
- 3) соціально-політичний характер етики, основною проблемою якої були відносини людини і суспільства.

Основні вчення в етиці Стародавнього Китаю.

Конфуціанство.

Засновник - Кун Фу-цзи (V ст. до н. е.). Головний текст - "Лунь юй" ("Бесіди і висловлювання").

Центральне поняття конфуціанства - **жень** ("гуманність"). Жень передбачає **шу** - "взаємність". Взаємна гуманність втілена в "золоте правило моральності": чого собі не хочеш, того іншим не роби, - і реалізується в **чи** ("ритуал"). Однак взаємна гуманність передбачає не рівність між людьми, а справедливу ієрархію. Критерієм піднесення в ній є знання (конфуціанських канонів, древніх текстів і, звичайно, ритуалу). Ідеалом конфуціанства виступає "**благородна людина**", яка піклується про дотримання соціальних правил і ритуалів; вона протиставляється "найнижчій людині", яке мислить лише про особисту вигоду. Благородні люди повинні подавати народу моральний приклад, що набагато ефективніше, ніж правовий примус, сприятиме дієвості державного управління.

Даосизм (VI-III ст. до н. е.). Легендарний засновник - Лао-цзи. Головний текст - "Дао Де Цзін" ("Книга про дао і де").

Центральне поняття даосизму - **дао** ("шлях") - безособовий світовий закон, по якому рухаються всі речі і повинна рухатися людина. Жити по дао означає "слідувати природності", не перекручувати своїми діями порядок речей у світі, дотримуватися **принципу недіяння** (у-вей). Недіяння має на увазі не байдикування, а особливі гармонійні дії, абсолютно адекватні різноманітним проявам дао в конкретній ситуації. Не слід активно "творити добро", а тим більше робити зло, так як і те, і інше спотворює природний порядок речей. Той, хто дотримується дао не «робить добро», але природно випромінює добро, подібно до того, як сонце випромінює світло, не ставлячи це собі за мету.

Легізм, або школа «законників» (IV-III ст. до н. е.). Основний представник - Хань Фей-цзи.

Легізм вважав мораль, засновану на "чи", ненадійним засобом державного управління і вважав за краще в цій іпостасі закон ("фа"). Дотримання закону ґрунтується на примусі і покаранні. Абсолютизація ролі права в суспільстві може трактуватися і як тоталітарне придушення особистості державною машиною, і як ідеологія правової держави, де перед законом усі рівні.

Етичні вчення Давньої Греції.

Соціокультурні передумови етики Давньої Греції.

Створення основ наукового знання можна назвати специфічною рисою давньогрецької культури. Іншою її особливістю було формування рабовласницької демократії як форми соціального життя. Ці передумови зумовили

Особливості давньогрецької етики:

- 1) це світська, нерелігійна етика, яка спирається в своїх побудовах на ідеали природознавства;
- 2) раціоналістична етика, яка вважає розум найкращим керівником морального життя;
- 3) моральним ідеалом є мудрець, тобто людина, що володіє повнотою розуму;
- 4) індивідуалістична етика, згідно з якою завдання особистості полягає в максимальному саморозкритті своїх можливостей. У більшості етичних навчань передбачалося, що таке саморозкриття йде на благо поліса, індивідуальна етика перебувала в гармонії із соціальною.

Основні проблеми давньогрецької етики:

- проблема істинного блага: як скласти ієрархію благ в житті людини, щоб вона відповідала моральним критеріям;
- проблема ставлення до насолод: виділення бажаних в моральному відношенні насолод, визначення статусу насолод при побудові морального життя;
- проблема придбання чеснот, тобто позитивних моральних якостей, які наближують людину до істинного блага. Найбільш шанованими чеснотами були мудрість, мужність, помірність і справедливість.

Виділені проблеми отримали своє розв'язання в ряді вчень.

Основні вчення давньогрецької етики.

Етичний релятивізм. Софісти, почали етичні міркування з того, що засумнівалися в існуванні загальнозначущої моралі. Відносність людських суджень про благо, щастя і сенс життя спонукала їх перейти до аналізу моральних явищ на противагу буденному некритичному засвоєнню моральності як якихось очевидних правил. Релятивізм софістів, їх міркування про відносність моральних норм, руйнували догматичні уявлення про мораль, проте не містили позитивної моральної програми.

Етичний раціоналізм. Сократ на противагу софістам вважав, що думки різних людей про добро відносні в порівнянні з істинним поняттям добра. Завдання особистості - "пізнати самого себе", тобто перейти від "думок про добро" до знання добра, яке можна придбати завдяки розуму. Знамениті

"сократичні діалоги" показують, яким чином розум може прояснитися до розуміння справжньої, а тому єдиної і загальної моральності. Хіба, знаючи істинний шлях життя, хтось піде аморальним? Таким чином, для Сократа бути мудрим і бути моральним - одне і те ж. Аморальність же - різновид божевілля. Всі люди бажають блага, значить, ніхто не робить зла по своїй волі, зло - це помилка в судженні, ведуча, як і будь-яка помилка до нещастя.

Сократичні школи успадкували від раціоналістичної етики Сократа ідею досягнення щастя через мудрість, однак, розійшлися в конкретній інтерпретації даної моральної програми. **Кіренаїки** вважали вищим благом задоволення, і надавали перевагу почуттєвим задоволенням перед духовними. Розум при цьому служить для того, щоб уникати страждань, пов'язаних з надлишком насолод. **Кінікі** ж (найзнаменитішим з яких був Діоген Синопський) ототожнювали вище благо з внутрішньою свободою, в тому числі свободою від задоволень. Аскетичний спосіб життя Діогена став способом його індивідуалістичного самовираження, чим відрізнявся за змістом від релігійного аскетизму.

Платон - учень Сократа, який розвинув ідею свого вчителя про існування абсолютного добра. Згідно з Платоном, справжнє добро як ідеальний зразок існує в "світі ідей", на землі ж - його бліді подоби, копії, тіні. Завдання особистості - пізнати ідею добра за допомогою розумної частини душі, яка нагадує той зразок добра, що колись споглядала в "світі ідей", коли сама була ідеєю. Чуттєві задоволення затемнюють розумну частину душі, тому зловживати ними не слід. Індивідуальна етика у Платона доповнюється соціальною: теорією ідеальної держави, сам устрій якої зміцнює чеснота громадян.

Аристотель - учень Платона - класифікував античне знання, виділивши при цьому вчення про чесноти в особливе вчення - етику, написав ряд спеціальних етичних творів і, таким чином, конституював етику як філософську дисципліну. На відміну від Платона, Аристотель вважає, що етика - це не наука, яку можна опанувати лише за допомогою розумної частини душі, а практичне знання про те, як стати щасливим завдяки чесноті. Доброчесність досягається за допомогою розумної частини душі, яка управляє пристрастями (подібно до того, як візник управляє гарячими кіньми), правильно спрямовані пристрасті не шкодять моральності, але є її необхідним елементом. Бути доброчесним - значить знати "золоту середину" між крайнощами, одна з яких полягає в нестачі будь-якої якості, а інша - в надлишку тієї ж самої якості (так мужність є серединою між боягузством і шаленою відвагою). Головна ж чеснота розумної частини душі - це мудрість, а інтелектуально-споглядальний спосіб життя, життя мудреця, є моральним ідеалом.

Отже, етичні системи Стародавнього світу сформулювали базові парадигми в осмисленні етичної проблематики.

2. Етичні вчення середньовіччя.

Євангельська моральна доктрина.

Християнство привнесло відчутні новації в інтерпретацію морального життя:

1) на противагу античному ідеалу мудреця, християнство звернено до простих людей, "злидєнних духом";

2) світова релігія проголосила рівність людей перед Богом, виробила поняття "ближнього";

3) джерелом моралі вважається голос Бога в душі особистості (те, що в сучасній моралі називається совістю), що дозволяє їй самостійно приймати моральні рішення;

4) головним мотивом моральної поведінки проголошується любов (а не розум, як вважала антична етика);

5) висунутий цілісний моральний ідеал - Ісус Христос, а не просто набір чеснот, як це було в давньогрецькій етиці;

6) новий моральний ідеал припускав і нові чесноти: віру, надію, любов, а також смирення, лагідність, милосердя, всепрощення. Таким чином, вперше була сформульована ідея гуманізму як жалісливого ставлення до конкретної людини.

Основні проблеми етики середньовіччя.

Середньовічна етика стала докладним інтелектуальним обґрунтуванням християнської моральної позиції. При цьому виявився ряд етичних проблем:

- проблема виправдання Бога за існуюче в світі зло, розроблена в рамках **теодицеї** (вчення про боговиправдання);
- проблема співвідношення божественної благодаті і вільної волі людини в її моральній поведінці;
- проблема порятунку душі.

Августин Блаженний - представник етики середньовіччя.

Августин Блаженний (IV-V ст.) послідовно розв'язав зазначені проблеми з християнських позицій. Його особистий досвід звернення до християнства в віці 33 років став основою безкомпромісного слідування доктрині.

Згідно Августина, джерелом моралі є Бог, і тільки Бог. Така позиція в етиці називається теоцентричною. Сама воля Бога і є моральність. При цьому Бог не пов'язаний жодними моральними правилами, в іншому випадку існували б правила понад Бога, а це неможливо за визначенням. Все, що виходить від Бога, - благо, тому наш світ - найкращий з усіх можливих, і справжнього зла в ньому немає. Зло трактується Августином як недолік добра, зіпсоване добро, менше добро в порівнянні з великим. Людська точка зору на те, що відбувається: то, що людині здається злом, в цілокупності Божественного задуму обертається добром. В цілому джерело зла не в Бозі, а в людині і його свободній волі, в її неправильному вживанні. Правильне вживання свободної волі полягає у вільному слідуванні волі Бога. Порятунок душі, по Августина, цілком залежить від Божественної благодаті. З точки зору етики парадоксально, що порятунок людини не пов'язаний безпосередньо з його земними вчинками, але є актом нічим не обумовленої Божественної милості.

3. Особливості та основні проблеми етики Нового часу.

Передумовами етики Нового часу (XVII - XIX ст.) були:

- буржуазні товарно-грошові відносини і формування класу вільних підприємців, що надавало етиці буржуазні риси;
- математичне природознавство, методи якого були перенесені в сферу гуманітарних наук.

Особливості етики Нового часу:

I. За зразком природничих наук, моральність починає виводитися з природи людини, в етиці такий підхід називається **натуралістичним**. Спостереження за природою людини привели мислителів до постановки наступних питань:

а) природа людини є доброю чи злою?

Т. Гоббс вважав, що людина від природи зла, "людина людині вовк". Вихідним станом людства була "війна всіх проти всіх", яка була припинена за допомогою розуму. Щоб уникнути самознищення люди уклали суспільний договір, передавши державі функцію приборкання природної злоби індивідів за допомогою закону і сили;

Ж. - Ж. Руссо вважав, що людина від природи добра, але її псує цивілізація, насаджуючи в ній неприродні потреби і пристрасті, зокрема, прихильність до власності. Природна любов до добра може бути відтворена за допомогою суспільного договору, коли під захистом правової держави люди зможуть дозволити собі слідувати своїй природі.

б) моральна природа людини є розумною або чуттєвою?

Р. Декарт і Б. Спіноза, слідуючи раціоналістичної традиції, вважали, що людина в моралі підпорядковується розуму, від ступеня досконалості останнього залежить моральний розвиток людини;

Д. Юм, А. Сміт, Е. Шефтсбері мали відношення до сенсуалістичної традиції в етиці і дотримувалися погляду, що в основі моральної поведінки лежать моральні почуття: доброзичливість, симпатія, взаємність.

II. Етика Нового часу обґрунтувала самоцінність людської особистості (під якою розумівся переважно буржуазний індивід), автономію її моральної поведінки. **При цьому виявилася проблема:** як поєднати егоїзм автономного індивіда з вимогами суспільної моралі. Були запропоновані наступні варіанти вирішення:

Т. Гоббс: приборкати егоїзм індивіда за допомогою державної моралі;

Ж. - Ж. Руссо: повернутися до природності, при цьому автономія особистості збережеться, а егоїзм зникне;

Б. Мандевіль показав в "Байці про бджіл", що суспільне благоденство (в буржуазному суспільстві) існує завдяки порокам окремих індивідів (прагнення до збагачення розвиває виробництво і фінанси, честолобство сприяє висуванню державних мужів і тощо). Справжня ж мораль була б згубною для громадського процвітання, тому вона стає лише формою громадського лицемірства, під покровом якого егоїсти здійснюють свої інтереси;

"**Теорія розумного егоїзму**" (**К.А. Гельвецій**) виходила з того, що кожна людина від природи егоїст. Але розумний егоїст розуміє, що слідувати суспільній моралі вигідно йому самому, оскільки виконання людиною моральних норм гарантує, що люди, виконають такі ж норми по відношенню до

нього (подібно до того, як це відбувається за буржуазною економічною схемою «товар-гроші – товар»).

Етика Нового часу стала ідейним обґрунтуванням Великої Французької буржуазної революції.

4. Етика І. Канта.

Заслугою І. Канта (1724-1804 рр.) є створення теорії моралі, визначення її специфіки в порівнянні з іншими соціальними і духовними явищами. Кант виступив проти натуралізму: мораль не випливає з природи людини, мораль ставиться йому в обов'язок, головне її поняття - борг. Але як можливо, щоб людина, яка за своєю природою слідує схильностям і прагне до щастя, виконувала обов'язок?

Для відповіді на це питання Кант скористався своєю філософською конструкцією, згідно з якою буття розділяється на два шари: "речі-для-нас" і "речі-в-собі".

І. Людина як "річ-для-нас", тобто в сфері явищ, виглядає, як звичайна істота, що прагне до щастя. При цьому вона не вільна, пов'язана обставинами і здійснює вчинки легальні, але не моральні.

До легальних відносяться:

- правові вчинки, що здійснюються зі страху перед законним покаранням;
- доцільні вчинки, що здійснюються з прагнення до користі;
- пристойні вчинки, що здійснюються з поваги до громадської думки.

Всі легальні вчинки відбуваються не заради них самих, а заради чогось іншого, до чого вони ведуть, вони не самоцінні.

ІІ. Людина як "річ-в-собі", тобто по суті своїй, вільна для здійснення власне моральних вчинків. Адже вільний той, хто живе по закону, породженому власною сутністю.

У цьому шарі свого буття людина здатна слідувати боргу як своєму власному внутрішньому закону. Моральний обов'язок ставиться індивіду не ззовні, а зсередини.

Єдиний і безумовний закон боргу, вкорінений в чистому практичному розумі, Кант назвав **категоричним імперативом** (категоричною вимогою). У переказі він говорить: роби так, щоб твої мотиви могли стати принципом загального законодавства, тобто моральними є ті спонукання, які могли б стати загальною нормою. Йдеться саме про універсальність мотивів, але не вчинків, які відбуваються в світі "речей для нас". Таким чином, здійснюючи моральний вибір, ми вибираємо цим і долю людства.

Моральний закон, згідно Канту, має пріоритет перед усіма іншими видами норм, в тому числі перед релігійними. Моральна поведінка людини не може залежати від загробного воздаяння (інакше вона буде легальною), вона повинна бути автономною. Є Бог чи ні (а це по Канту неможливо довести і неможливо спростувати), це в моралі нічого не змінює. Мораль не випливає з релігії. Зате сама релігія випливає з моралі, адже в моралі ми поводимося так, як ніби є Бог, який гарантує істинність моральних правил і відплату за їх

виконання. А оскільки фактично спостерігається наслідок (мораль), значить, є і причина цього (Бог). Таким є моральний доказ буття Бога, висунуте І. Кантом.

5. Деякі етичні концепції XIX - XX ст..

Етичні напрямки в XIX столітті.

В етиці XIX століття можна виділити дві традиції в трактуванні етичних проблем:

I. Соціологізм розуміє мораль як переважно соціальне явище, породжене суспільними відносинами. Прикладом такого підходу до моральних явищ може служити вчення **К. Маркса**. Згідно німецькому філософу, основою суспільного життя є суспільне виробництво, спосіб якого визначає відносини власності, на основі яких складаються всі інші суспільні відносини, в тому числі моральні.

А оскільки продуктивні сили і виробничі відносини історично змінюються, то і мораль не вічна, а історично і класово відносна. Способом зміни моральних відносин в соціумі вважалася революційна зміна відносин власності.

II. Ірраціоналізм, представлений, зокрема, "філософією життя", виходить з того, що стихія життя не підвладна людині і її розуму, але саме вона є первинною основою буття. Дана філософська позиція є причиною двох самотутніх, але істотно різних етичних побудов.

У творі "Світ як воля і уявлення" німецький філософ **А. Шопенгауер** позначив свою вихідну позицію в розділі "Про нікчемність і прикрощі життя". Світова воля-до-життя проявляється в людині як ненаситні бажання, а це неминуче веде до страждання. Люди повинні бути нещасні, і вони нещасні. У такій ситуації можливі дві лінії поведінки: деякі люди прагнуть подолати своє страждання шляхом споглядання чужого (страждання), вони люто вгризаються в життя, сподіваючись все-таки задовольнити свої бажання, від чого їх воля-до-життя зростає і страждання поновлюються на вищому рівні; в інших же людей народжується співчуття спочатку до себе, а потім і до інших; в цьому співчутті - основа моральності.

У трактуванні іншого німецького філософа - **Ф. Ніцше** - життя не мучить людину, а дає їй первісну радість буття. В людях життєва міць проявляється як ненаситна воля-до-влади (не тільки політичної, але влада в широкому всепоглинаючому сенсі).

З цієї позиції Ніцше піддав критиці всю традиційну мораль (християнську і буржуазну): вона виступає обмежувачем для волі-до-влади, є формою слабкості і породжена людьми гіршого ґатунку. Для доказу висунутої тези Ніцше досліджує походження моралі і знаходить, що спочатку моральним називалося все те, що виходило від вищих, сильних, благородних станів, а аморальним називалося все плебейське. Згодом християнство і цивілізація спотворили природний порядок речей, насадили "мораль слухняності", що веде людство до занепаду. Ця "мораль слабких" повинна бути відкинута і її місце повинна зайняти аристократична мораль надлюдини. Трактування останньої в культурі XX століття виявилися дуже різні: від фашистських до неохристиянських (наприклад, у М. Бердяєва).

Деякі вчення в етиці XX століття.

Етику XX століття можна назвати інтелектуальною реакцією на соціальні катастрофи, що відбулися в цьому столітті. Дві світові війни і регіональні конфлікти, тоталітарні режими і тероризм спонукають задуматися про саму можливість етики в світі, який настільки відверто чужий добра. З безлічі різноманітних етичних вчень, створених в XX столітті, ми розглянемо лише два. Їх представники не тільки сконструювали теоретичні моделі моралі, а й зробили з них практичні нормативні висновки.

I. Екзистенціалізм ("філософія існування") висунув теоретичну тезу: існування передує сутності. Стосовно до буття людини це означає, що існування людини не є розгорткою якоїсь його передзаданої суті; навпаки, людина в ході свого існування знаходить свою сутність, яка ніколи не буває завершеною.

Для **Альбера Камю**, французького письменника і філософа, вихідною стала тема абсурдності людського буття, всебічно розглянута в есе "Міф про Сізіфа". Абсурдними є катастрофи цього світу, але не менш абсурдно наше повсякденне, буденне існування. При таких обставинах людина закономірно повинна задатися питанням про те, чи не слід накласти на себе руки. Відповідь Камю на це питання негативна: самогубство тільки збільшує абсурдність того, що відбувається. Наше становище в світі подібно положенню Сізіфа, що катає важкий камінь життя без надії коли-небудь досягти результату. Поки Сізіф проклинає богів, що примусили його до цієї безглуздої праці, і сподівається, що ситуація зміниться, боги сміються над ним. Треба досягти абсолютної ясності в розумінні своєї долі і перестати сподіватися, тоді катання каменю стане справою самого Сізіфа, воно наповниться змістом завдяки його власним зусиллям, він змінить ставлення своєї свідомості до того, що відбувається. Доля людини, як і Сізіфа, трагічна, вона повинна етично мужньо її прийняти і всупереч усьому особисто наполягати на тому, що моральні цінності (зокрема, сенс життя) можливі.

Ж.-П. Сартр вважав, що людина в принципі веде несправжнє існування, вона "вкинута в світ", чужий його потаємним сподіванням. В недійсному світі справжність існування людина знаходить лише, здійснюючи вибір. Однак всі традиційні опори морального вибору (сім'я, релігія, суспільство) втратили своє значення, індивід виявився "кинутим в свободу". Саме "граничні ситуації" (ситуації на межі життя і смерті) найбільш ясно виявляють наше справжнє "я". Вибір в них відбувається абсолютно індивідуально, на свій страх і ризик, без гарантій морального схвалення. Абсолютно вільна людина несе всю відповідальність за свої вчинки і їх наслідки. Така глобальна відповідальність робить людське існування повним Турботи, Тривоги, Відчаю. Здійснюючи вчинки, обрані в якості моральних, людина не може сподіватися на успіх, і все-таки повинна їх здійснювати, щоб знайти справжність існування.

II. "Етика ненасильства". Будь-яка етика вважає відмову від насильства необхідною. Специфіка "етики ненасильства" у XX столітті в тому, що це не тільки теорія, а й соціальна практика. Прикладом з'єднання теорії та практики ненасильства є діяльність М. Ганді зі звільнення Індії від британського колоніалізму і боротьба М.Л. Кінга за права афроамериканців в США.

Оскільки насильство породжує насильство, воно є явно неефективним методом вирішення яких би то не було проблем. Ненасильство - це не пасивність, а особливі ненасильницькі дії (сидячі страйки, марші, голодування, поширення листівок і виступи в ЗМІ для популяризації своєї позиції - прихильники ненасильства виробили десятки подібних методів). До здійснення подібних дій здатні тільки морально сильні і мужні люди, здатні, завдяки вірі в свою правоту, не відповідати ударом на удар. Мотивом ненасильства є любов до ворогів і віра в їх кращі моральні якості. Ворогів слід переконати в неправоті, неефективності і аморальності силових методів і досягти з ними компромісу. "Етика ненасильства" вважає моральність не слабкістю, а силою людини, здатністю досягати цілей.

Вивчення історії етичних вчень повинно привести до розуміння спадкоємності їх внутрішніх смислів, а також допомогти людині самовизначитися в фундаментальних етичних питаннях.

Питання для самоперевірки:

1. Якою є перша благородна істина буддизму?
2. Що в даосизмі означає "слідувати дао"?
3. Якому китайському філософу належить вислів: "Благородна людина думає про мораль, низька людина думає про те, як краще влаштуватися"?
4. Любов до кого стоїть в християнській моралі на першому місці за значимістю?
5. Яким є, згідно Августина Блаженному, джерело зла на землі?
6. Хто з філософів дотримувався в етиці "теорії розумного егоїзму"?
7. Людина від природи схильний до добра. Який філософ не був згоден з цим твердженням?
8. Яка формулювання "категоричного імперативу" І. Канта?
9. Яке моральне почуття А. Шопенгауер вважав основою моральності?
10. Чому "етика ненасильства" вважає за необхідне відмовитися від застосування насильства?